

Юридичні науки

УДК 346.91

Ущапівська Марія Ярославівна

студентка 2-го року навчання ОР "Магістр"

Юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ущановская Мария Ярославна

студентка 2-го года обучения ОР «Магистр»

Юридического факультета

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Ushchapivska Mariya

Student of the 2nd year of studying PR "Magister" of the

Law Faculty of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**НОВІ ПІДХОДИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИРІШЕННЯ
КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ
НОВЫЕ ПОДХОДЫ В СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ ПО РАЗРЕШЕНИЮ
КОРПОРАТИВНЫХ СПОРОВ
NEW APPROACHES IN JUDICIAL PRACTICE OF RESOLVING
CORPORATE DISPUTES**

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питання захисту корпоративних прав та охоронюваних законом інтересів за допомогою юрисдикційної форми захисту. Проаналізована остання судова практика щодо вирішення корпоративних спорів, та охарактеризовані нові підходи щодо розгляду господарськими судами даної категорії справ. Особливу увагу приділено питанню способам захисту корпоративних прав та сучасним підходам до їх правозастосування..*

Ключові слова: корпоративні спори, господарські спори, судова практика, господарське судочинство, способи захисту, юрисдикція, правові позиції Верховного Суду.

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопроса защиты корпоративных прав и охраняемых законом интересов с помощью юрисдикционной формы защиты. Проанализирована последняя судебная практика по разрешению корпоративных споров, и охарактеризованы новые подходы к рассмотрению хозяйственными судами данной категории дел. Особое внимание уделено вопросу способам защиты корпоративных прав и современным подходам к их правоприменению.

Ключевые слова: корпоративные споры, хозяйственные споры, судебная практика, хозяйственное судопроизводство, способы защиты, юрисдикция, правовые позиции Верховного Суда.

Summary. The article is devoted to study of protection of corporate rights and legally protected interests through a jurisdictional form of protection. Up to date judicial practice on resolving corporate disputes has been analyzed, and new approaches to the consideration by the economic courts of this category of cases have been characterized. Particular attention is paid to the issue of ways to protect corporate rights and to modern approaches of their law enforcement.

Key words: corporate disputes, business disputes, judicial practice, economic litigation, remedies, jurisdiction, legal positions of the Supreme Court.

Постановка проблеми. З реформою судової системи та набранням чинності змін до процесуальних кодексів, змінилась й практика вирішення судами корпоративних спорів. А отже, змінились й правові позиції Верховного Суду з деяких питань. Корпоративне право – один із найдинамічніших інститутів господарського права, а отже механізми вирішення даної категорії спорів потребують постійного вдосконалення,

задля того, щоб захист був дійсно ефективним, і відповідав потребам сучасності та розвитку європейського законодавства.

Стан дослідження. Теоретичними та практичними проблемами захисту корпоративних прав присвячена досить незначна кількість наукових робіт та публікацій. Окремі аспекти даного питання досліджували такі науковці як І. В. Лукач, О. О. Кот, М. К. Богуш, О. В. Бігняк та інші. Однак, праці зазначених вчених стосуються переважно теоретичних аспектів захисту корпоративних прав або судова практика, яка була використана, вже не відповідає сучасним підходам, зважаючи на існування нових правових позицій Верховного Суду. Важливо розглянути сучасну практику вирішення корпоративних спорів, для того, щоб встановити та охарактеризувати нові підходи до вирішення даної категорії справ.

Метою статті є визначення та аналіз нових підходів судової практики щодо вирішення корпоративних спорів.

Виклад основного матеріалу. У випадку порушення права та охоронюваного законом інтересу, власнику такого права законодавством надаються спеціальні засоби для захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. Такі засоби у теорії права, як раз, іменуються способами захисту. До основних способів захисту корпоративних прав можемо віднести такі: визнання оспорюваного права, відновлення порушеного права, визнання недійсним рішення загальних зборів, усунення загрози порушення права, переведення на акціонера прав і обов'язків покупця акцій у зв'язку із наявністю переважного права на придбання акцій, що продаються, тощо. Окрім існуючих способів захисту корпоративного права, які містяться у спеціальних нормативних актах, вибір способу захисту також може бути здійснений в межах ст. 20 Господарського кодексу України та ст.16 Цивільного кодексу України, де власне містяться, так звані, універсальні способи захисту.

Залежно від характеру порушеного права, управомоченій особі надається можливість скористатися, як правило, певним способом захисту. Найчастіше, особа, право якої порушено, може використати не будь-який, а цілком визначений спосіб захисту свого права. Такий спосіб захисту прямо визначений спеціальним законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини [2, с. 231]. Лукач І.В. зазначає: "як корпоративні способи захисту корпоративних прав можна визначити ті, які застосовуються переважно в корпоративному праві. Вони не завжди є унікальними, тобто притаманними лише корпоративному праву. Наприклад, виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю деякою мірою схоже з виключенням членів із громадського об'єднання. Проте, з урахуванням особливостей, властивих цим юридичним особам, яких виключено, настають різні юридичні наслідки, хоча головний із них полягає у тому, що припиняється їх участь/членство" [5, с. 69].

В чинному ГПК України ч.1 ст. 5 передбачає, що здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором [1, ст. 5].

Цікавою для дослідження є новела, яку містить ч.2 ст.5 ГПК, де зазначається, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [1, ст. 5].

По-перше, законодавець дає право суду самому визначати спосіб захисту, який не передбачений жодним актом законодавства чи договором. По-друге, на разі, між науковцями з цього приводу точаться дискусії, адже в даній статті досить розмиті межі повноваження суду, та неоднозначним є формулювання "спосіб захисту, який не суперечить закону". Багато хто з

дослідників висловлює стурбованість з приводу того, що дана норма може бути підставою для узаконення "суддівської нормотворчості", та, як наслідок, свавілля суддів щодо вирішення справ.

Певною мірою, законодавець втілює думку Б. О. Кістяківського, який пропонував визначення юридичних понять знаходити в інтерпретації конкретних випадків соціальної комунікації, у повсякденному дискурсі, в судових дебатах [3, с. 324], що вважав доволі слушним для процесуальної галузі права. На мою думку, при написанні цієї норми, все ж таки керувались саме такою позицією, для того, щоб адаптувати норми ГПК України для актуальних потреб суспільства, зважаючи на досить швидкий розвиток господарських відносин, який відбувається кожного дня.

Показовою, для розуміння змісту даної статті буде приклад із судової практики. Господарський суд Сумської області у складі судді Котельницької В. Л. у справі від 23.11.2018 № 920/602/18 розглянув справу про скасування заборгованості, нарахованої за договором [10]. У своєму рішенні суд вказав, що: ні зазначеними нормами (ст.16 ЦК, ст.20 ГК), ні договором, а також жодним іншим нормативним актом не передбачено такого способу захисту порушеного права, як скасування заборгованості. Крім того, обраний позивачем спосіб захисту порушеного права не є іншим ефективним способом захисту, який не суперечить закону в контексті ч. 1 ст. 5 ГПК України. Тому, враховуючи вищевикладене, суд дійшов висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову.

Ще однією справою, яка стосується застосування вищезазначеної норми, є рішення, прийняте Господарським судом Харківської області від 29.11.2018 року за участі судді Бринцева О.В. у позові, предметом якого є визнання договору виконаним та стягнення 102.000,00 грн. В даній справі суд прийшов до висновку про те, що заявлена позивачем вимога про визнання спірного договору таким, що фактично виконаний, не призведе до ефективного поновлення права та дані позовні вимоги є незаконними і

необґрунтованими, а відтак задоволенню не підлягають [11]. Розглянемо рішення саме в контексті обраного способу захисту: предмет позову в частині визнання спірного договору таким, що фактично виконаний не відповідає способам захисту права, передбаченим законом. Такий спосіб захисту не міститься в переліках способів захисту права, що визначені в статті 16 ЦК України та статті 20 ГК України, не передбачений він й іншими нормами права. Це свідчить про відсутність у суду правових підстав для застосування обраного позивачем способу захисту права і унеможливлює задоволення позову в частині такого предмету. Відсутність правових підстав для застосування такого способу захисту права впливає також з того, що у відповідності до статей 15, 16 ЦК України, статті 20 ГК України способи захисту права по своїй суті - це правові заходи, за допомогою яких у встановленому законом порядку здійснюється відновлення порушеного суб'єктивного права. Натомість спосіб обраний позивачем до такого результату (відновлення права) привести не спроможний, оскільки він не здатний привести до відновлення порушеного права. По суті, це є не способом захисту права, а заходом по встановленню фактів, які носять проміжний характер. Застосування судом заходів, які не приводять до ефективного захисту права неприпустимо, оскільки це не відповідає положенням статті 5 ГПК України та не відповідає завданням суду визначеним статтею 2 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [9, ст. 2].

Отже, перелік способів захисту корпоративних прав не є вичерпним і може бути передбачений законодавством, договором та може бути використаний інший, непередбачений спосіб захисту, який не суперечить законодавству України (такий висновок робимо із змісту ст. 5 ГПК України).

Проглянувши практику Верховного Суду по корпоративним спорам, вважаю за доцільне також навести постанову, в якій суд захистив право

учасника товариства з обмеженою відповідальністю на мирне володіння своїм майном (часткою у статутному капіталі). Постановою Касаційного Господарського Суду у складі Верховного Суду у справі №918/92/17 касаційну скаргу було задоволено частково [7]. Предметом спору було визнання рішення загальних зборів недійсним, основними доводами було те, що загальні збори учасників фактично не проводились; не дотримана процедура проведення зборів шляхом опитування; порушено вимоги діючого законодавства при прийнятті оспорюваних рішень, а саме: стаття 167 Господарського кодексу України, частина 2 статті 25, стаття 51, частина 5 статті 60, 61 Закону України "Про господарські товариства". Якщо коротко викласти зміст спору, то мало місце надання можливості одному із учасників ТОВ, який володіє часткою, що має вирішальний вплив, самотійно збільшувати статутний капітал, тим самим це призвело до зменшення часток інших учасників. Таким чином, суд касаційної інстанції захистив права таких учасників, та вказав, що надання можливості одному із учасників ТОВ, який володіє часткою, що має вирішальний вплив при прийнятті рішень на загальних зборах товариства, права самотійно збільшувати статутний капітал товариства без врахування на засадах пропорційності часток інших учасників, що фактично призводить до їх зменшення, свідчить про невідповідність таких рішень загальних зборів законодавству, принципу верховенства права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідно про порушення прав та законних інтересів учасника товариства.

Насправді, в даній справі мало місце так зване "розмивання статутного капіталу", коли особа, яка має вирішальний пакет акцій приймає рішення щодо збільшення статутного капіталу, тим самим зменшуючи частки інших учасників/акціонерів для того, щоб їх витіснити. Тому, вважаю, це надзвичайно правильним кроком у судовій практиці на шляху

до гармонізації українського законодавства з законодавством ЄС. Також, показово є те, що Верховний Суд керується принципом верховенства права.

Ще одним спеціальним способом захисту є зобов'язання забезпечити проведення аудиту. Так, Верховний Суд у постанові від 14.02.2018 року справа №910/783/17 вказав наступне: "Передбачене ст. 75 Закону України "Про акціонерні товариства" право акціонерів є складовою права на управління товариством в установленому законом і установчими документами порядку. Стаття 75 Закону України "Про акціонерні товариства" є імперативною для товариства у випадку відповідної вимоги акціонера, який є власником більше ніж 10 відсотків акцій товариства. Право акціонера вимагати проведення аудиту у цьому випадку не залежить від бажання самого товариства чи його посадових осіб, чи від доцільності проведення такої перевірки, натомість, обов'язок товариства забезпечити аудиту можливість проведення перевірки виникає в силу прямої вказівки закону. Ухилення товариства від надання документів, необхідних для проведення аудиторської перевірки, та інформації щодо дати початку аудиторської перевірки, ініційованої акціонером, суперечить ч. 6 ст.75 Закону України "Про акціонерні товариства", та відповідно порушує реалізацію акціонером його корпоративного права на управління товариством, яке підлягає захисту у судовому порядку" [6]. Отже, в даній справі суд визнав право акціонера вимагати проведення аудиту, та визначив, що обов'язок товариства забезпечити аудиту можливість проведення перевірки не залежить від бажання самого товариства чи його посадових осіб, а перешкоджання такій перевірці – це пряме порушення корпоративних прав акціонера. Тим самим визнав, що такий спосіб захисту є належним та відповідає положенням чинного законодавства.

Цікавим способом захисту є "спонукання до вчинення певних дій". Насправді, такий спосіб захисту багатьом науковцям видається неефективним, оскільки на їхню думку, він не породжує якихось правових

наслідків, які були б ефективними для позивача, та зазначається, що складно таке рішення виконати. Тим не менше, судова практика пішла іншим шляхом. Наведемо для прикладу постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі №926/2301/17 від 03.07.2018 року, предметом спору є визнання недійсним рішення Наглядової ради Приватного акціонерного товариства "Туристичний комплекс "Черемош" та спонукання до вчинення дій (а саме проведення загальних зборів) [8]. Суд задовольнив вимоги позивача про визнання недійсним рішення загальних зборів, та зобов'язав скликати річні загальні збори акціонерів. Якщо коротко підсумувати, то у даній справі суд вказав, що порушення акціонерним товариством встановленого ст. 32 Закону України "Про акціонерні товариства" терміну скликання та проведення річних загальних зборів не має наслідком звільнення товариства від проведення зазначених зборів за результатами звітного року та володіння позивачем кількістю акцій, яка є недостатньою для самостійного скликання загальних зборів, не є підставою для відмови у захисті його права на участь в управлінні акціонерним товариством, порушеного ухиленням товариства від виконання встановленого законом обов'язку щодо проведення річних загальних зборів акціонерів.

О.О. Кот вказує, що можна констатувати збільшення кількості судових спорів, які мають на меті захист прав учасників господарських товариств, і найважливіше, реакцію законодавця на ті правові проблеми, які стають очевидними завдяки правозастосовній практиці [4, с. 369].

Перелік способів захисту корпоративних прав є досить значним, адже корпоративна галузь права надзвичайно динамічно розвивається, і як наслідок – постійне удосконалення законодавства і поява нових способів захисту ("похідний позов", тощо), проте потрібно мати на увазі, що оскільки корпоративні відносини – це досить особливий вид відносин, то і спеціальні

способи захисту таких відносин мають особливий характер, та застосування одних чи інших способів залежить від різновиду корпорації.

Висновки. Насамперед, спосіб захисту корпоративних прав має бути ефективним, а рішення суду має відповідати критерію “виконуваності”, адже немає сенсу в тому, щоб використовувати такі способи захисту, які не породжують ніяких обов’язків для сторін спору (наприклад, визнання протоколу загальних зборів недійсним чи визнання договору виконаним – не несуть в собі правових наслідків та не будуть ефективними у вирішенні корпоративного спору). Зважаючи на судову реформу та оновлення процесуальних кодексів – Верховний Суд викладає нові правові позиції, які однозначно грають важливу роль, адже судова практика – це відображення ефективності роботи законодавства та проведених у ньому змін. Аналізуючи останні правові позиції Верховного Суду щодо корпоративних спорів, можна прослідкувати тенденцію в бік розширення способів захисту корпоративних прав. Також, важливим кроком є те, що в правовій аргументації своїх позицій Верховний Суд використовує нормативні акти європейського законодавства та керується принципом верховенства права, що, беззаперечно, є великим кроком на шляху до гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 6. - Ст. 56.
2. Гражданское право: в 2 т. : учеб. / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Междунар. Отношения, 1993. – 560 с.
3. Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка» / Б. О. Кістяківський; переклад з російської Л. Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л. П. Депенчук. – Київ: Абрис, 1996. – 512 с. – Серія «Українські мислителі».

4. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О.О. Кот. – К.: Алерта, 2017. – 494 с.
5. Лукач І.В. Загальна характеристика способів захисту корпоративних прав/ І.В. Лукач/ Юридичний електронний журнал. – 2016. - №4. – с.68-70
6. Постанова Верховного Суду від 14.02.2018 року у справі №910/783/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72253399#>
7. Постанова Верховного Суду від 27.02.2018 року у справі №918/92/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72550977#>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 03.06.2018 року у справі №926/2301/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75135333#>
9. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
- 10.Рішення Господарського суду Сумської області від 23.11.2018 року у справі №920/602/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78048169#>
- 11.Рішення Господарського суду Харківської області від 29.11.2018 у справі № 3922/2150/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77719345#>